

'Abdij van de Rijke Claren', pentekening met aquarel door August Van den Eynde naar het panorama van 1534 (Stadsarchief Gent).

De site van de Zwarte Doos

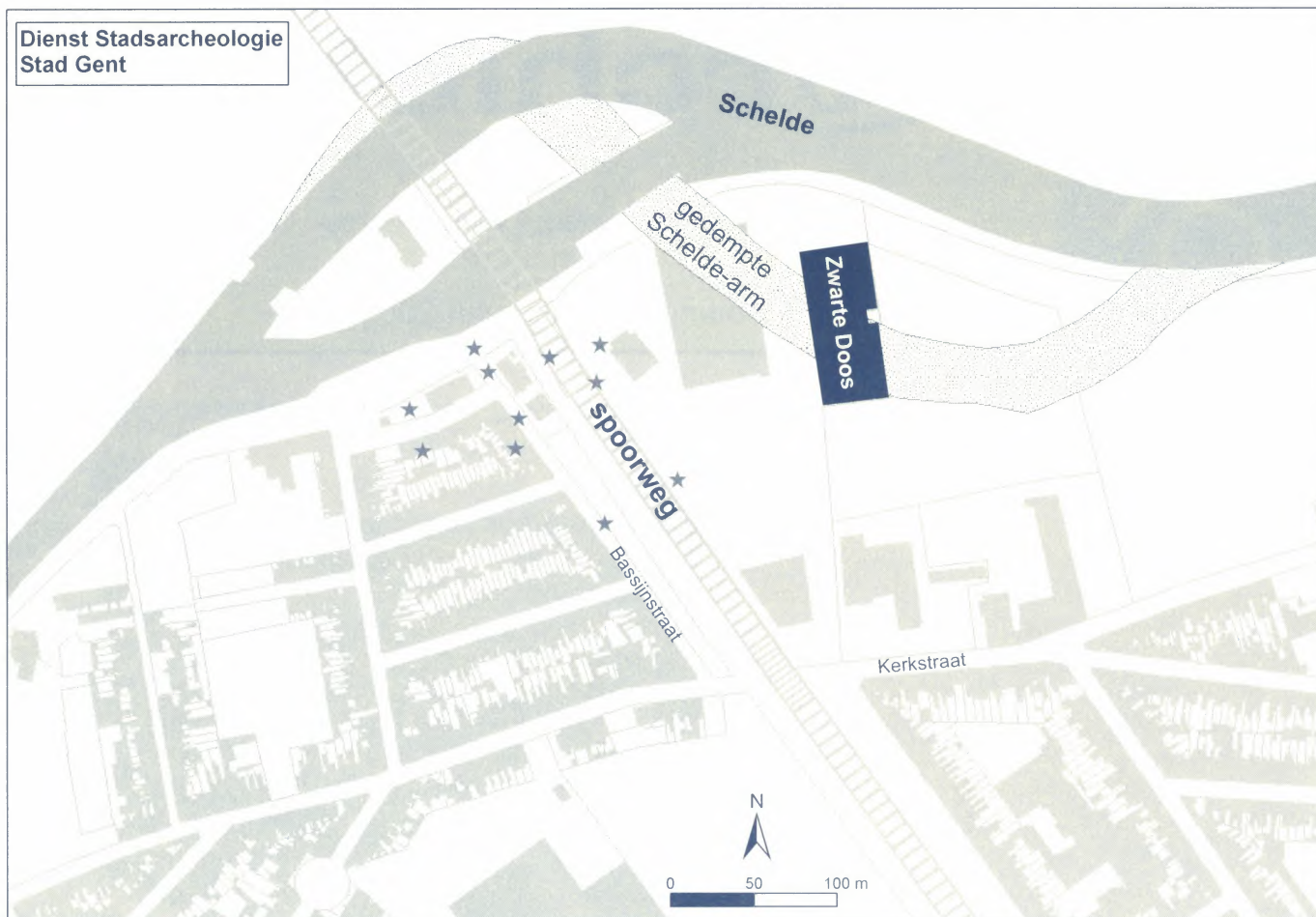
Toen het duidelijk werd dat Stadsarchief en Stadsarcheologie naar de terreinen van Arbed Noord aan de Kerkstraat in Gentbrugge zouden verhuizen om er gezamenlijk een voor Gent nieuw historisch erfgoedcentrum gestalte te geven, rezen de eerste vragen over de pre-industriële betekenis van de nieuwe vestiging. De huidige kantoren aan de Onderstraat - het archeologisch depot bevindt zich in de Lavenelstraat - staan in voor een logische verankering met het centrum van de middeleeuwse

stad, een centraal gegeven in het onderzoek van de materiële bronnen. Heeft de site van de Zwarte Doos ook pre-industriële antecedenten? Zoals voor elke plek in Gent volgt er een positief antwoord op deze vraag, zij het dat de rijkdom aan gegevens over het verleden van Gent en de complexiteit van het archeologisch erfgoed in geen enkel opzicht kunnen concurreren met zwaar beladen historische plekken zoals bijvoorbeeld het stadscentrum, Blandinium (Sint-Pieters), Ganda (Sint-Baafs) of Flan-

ders Expo in Sint-Denijs-Westrem. Toch reikt ook de site van De Zwarte Doos enkele boeiende passages uit het Gentse verleden aan.

Er is allereerst de ligging aan de Schelde, of beter op de Schelde, want De Zwarte Doos bevindt zich op een gedempte Scheldearm. In 1867-1868 noopten grote infrastructuurwerken met de aanleg van een spoorwegberm en de bouw van een sas tot het

Vervolg op pagina 2

Huidig kadasterplan met aanduiding van de waarnemingen en vondsten i. v.m. het Rijke Klarenklooster (Dienst Stadsarcheologie Gent).

rechter profileren van de Schelde, die er van Gent weg verder in zuidoostelijke richting vloeit. De oudste menselijke aanwezigheid en de oudste menselijke vestigingen in het Gentse zijn te danken aan de gunstige topografische ligging bij de samenloop van Schelde en Leie. De mogelijkheden die beide rivieren boden voor voedsel, verkeer en communicatie maakten dat de mensen er ook bleven en dat de nederzettingen over verscheidene eeuwen heen evolueerden tot stad.

Bij de reeds vermelde infrastructuurwerken recupereerden verzamelaars interessante archeologische voorwerpen. Opvallend zijn de bronzen unica die

in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel terecht kwamen: lanspunten, zwaarden, een puntversterker van een zwaard, een speld. Alle kunnen ze aan de Bronstijd (ca. 1800 - ca. 1100 voor onze tijdrekening) worden toegeschreven. Ongeveer de helft van de bronzen voorwerpen die Oost-Vlaanderen uit die tijd kent, komen uit rivieren. Verloren tijdens de reis van de Britse eilanden verder naar het oosten? Of met sociale en religieuze bedoelingen aan de rivier geofferd om een grote prestige te verwerven bij tijdgenoten?

Rivieren waren vaak ook grenzen, moeilijk te overschrij-

den zonder pont, brug of tol. Toen het Romeinse leger onze streken bij het Romeinse Rijk annexeerde, was de Gentse regio bevolkt door twee groepen: de Menapiërs, grotendeels gevestigd ten noorden en ten westen, de Nerviërs ten zuiden en ten oosten, wellicht met de Schelde als begrenzing tussen hun leefgebieden. De rivier werd opnieuw de grens bij de verdeling van het Karolingische Rijk met het Verdrag van Verdun in 843: aanvankelijk tussen het westelijke rijk en het middenrijk, later tussen het Frankische koninkrijk en het Duitse keizerrijk.

Tenslotte is er nog een ander middeleeuws gegeven. In 1280

kregen volgelingen van Clara van Assisi, na de hervorming van paus Urbanus IV in 1261 Rijke Klaren genoemd, de toestemming om aan een bocht van de Schelde een klooster op te richten. De Gentse calvinistische stadsmagistraat liet dit complex in 1578 om strategische redenen slopen. Het ommuurde kloosterareal met centraal een eenbeukige kerk, gebouwen rond een kruisgang en een verbindingsgracht met de Schelde is bekend van zestiende-eeuws beeldmateriaal. Na de calvinistische tijd bleven nog enige tijd kloosterrestanten zichtbaar, vlakbij een hoeve. Sedert de negentiende eeuw kwamen geregeld archeologische sporen en vondsten aan het licht. Sommige ervan verwijzen naar de leefcultuur van de laatmiddeleeuwse monialen zoals het vaatwerk met ingekraste tekens, wellicht eigendomsmerken van de gegoede kloosterlingen.

Het pre-industriële verleden van De Zwarte Doos vormt een stimulans om de brugfunctie voor Gent, over de beide oevers van de Schelde, en tussen verleden en toekomst verder uit te dragen.

Marie Christine Laleman¹

¹ Met de medewerking van de Dienst Stadsarcheologie van de Stad Gent, in het bijzonder van Georges Antheunis en Peter Steurbaut die voor de illustraties instonden. Zie ook: STEURBAUT, P., Gent Rijke Klaren in Gentbrugge, (Erfgoedmemo 3), Gent, 2003.

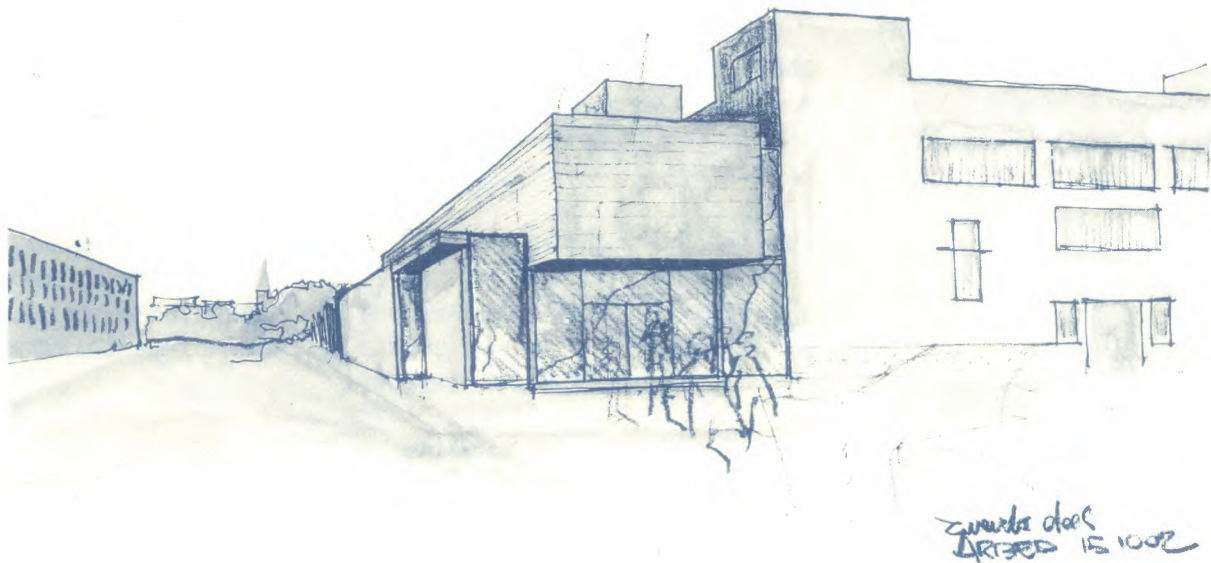
2005 : de Vriendenkring opgericht op 31 januari 2000 bestaat vijf jaar. De spruit steekt vol levenslust en heeft de vaste wil verder te groeien tot ondersteuning en bevordering van de werking en de uitstraling van het Stadsarchief.

2005 : een historisch jaar. Al wordt deze term vaak ten onrechte gebruikt, dan toch niet voor het Stadsarchief. Het zal immers in het voorjaar zijn intrek nemen in het complex De Zwarte Doos in de Dulle-Grietlaan 12 in Gentbrugge. Aan het verleden en de invulling van deze site worden in deze @rchieflink trouwens twee uitgebreide bijdragen gewijd.

2005 : het thema van de erfgoeddag op 17 april is GEVAAR!. Door de veeleisende en opslorpemde voorbereiding van de verhuizing zal het Stadsarchief dit jaar niet deelnemen. Toch zal het terdege geconfronteerd worden met het thema, namelijk met het gevaar dat schuilt in verhuizingen. Alle archiefpersoneel dat er ooit mee te maken kreeg, weet uit ervaring dat bestendige en systematische aandacht vereist is: niets mag achterblijven; er mag geen kans zijn op verwarring tussen wat bewaard blijft en wat eventueel vernietigd mag worden; elke verstrooidheid bij het nummeren, benoemen of plaatsen maakt stukken soms voor jaren onvindbaar. Het verplaatsen van broze materialen, zoals de vele cartularia, de gezegelde charters, de rijke historisch topografische atlas, de kaarten en plattegronden, kan, indien onoordeelkundig uitgevoerd, een gevaar betekenen. Omgekeerd biedt een tijdig en grondig voorbereide verhuizing heel wat positieve mogelijkheden. Men kan de collectie globaal doorlichten en er soms 'ontdekkingen' doen. Verloren gewaande of vergeten stukken duiken opnieuw op. Anonieme overdrachten krijgen een naam. De systematische verpakking laat toe aangetaste bescheiden te detecteren, zodat men maatregelen kan nemen om verder verval te stoppen en sommige ervan kunnen een meer aangepaste bestemming krijgen.

2005 : voor publiek en personeel zal het wennen zijn aan de nieuwe locatie. Op de opendeurdagen zullen we de schitterende tuin missen, maar ongetwijfeld staan daar vele winstpunten tegenover zoals betere materiële bewaaromstandigheden. Het gevaar voor archief kan immers ook in zijn behuizing schuilen.

2005 : aan allen onze oprechte wensen voor een gelukkig, boeiend en ongevaarlijk nieuw jaar!

Hoofdingang en reftergebouw (frontaal) (copyright P. De Pue, 2002)

Het Stadsarchief kampt reeds jaren met een tekort aan ruimte, zowel voor de invulling van de publieksdienst als voor de opslag van archieven. De condities waaronder de kostbare en broze archiefstukken bewaard worden, beantwoorden allang niet meer aan de wetenschappelijke vereisten. Het oude plan van een gezamenlijke huisvesting, samen met het Algemeen Rijksarchief, in de gewezen textiel fabriek La Nouvelle Orléans aan de Gasmeterlaan was al enige jaren terug in de kast van de onvervulde dromen opgeborgen. Onder impuls van schep en voor Cultuur, Sas van Rouveroy diende zich in januari 2001 eindelijk een oplossing aan: het Stadsarchief kon sa-

men met de Dienst Stadsarcheologie enkele panden op de site van het ter ziele gegane Arbed-Noord op Gentbrugge betrekken.

Dit samengaan van twee stedelijke diensten, beide actief betrokken bij de zorg voor het erfgoed van de stad, biedt gunstige perspectieven. Er is geen sprake van een fusie, wel integendeel. Het is een functioneel samengaan, waarbij zoveel mogelijk gemeenschappelijke functies ook gemeenschappelijk ingevuld worden. Concreet betekent dit: één leeszaal, één bibliotheek, één kaartenkamer, één foto- & diatheek, één depot ..., en dit terwijl elke

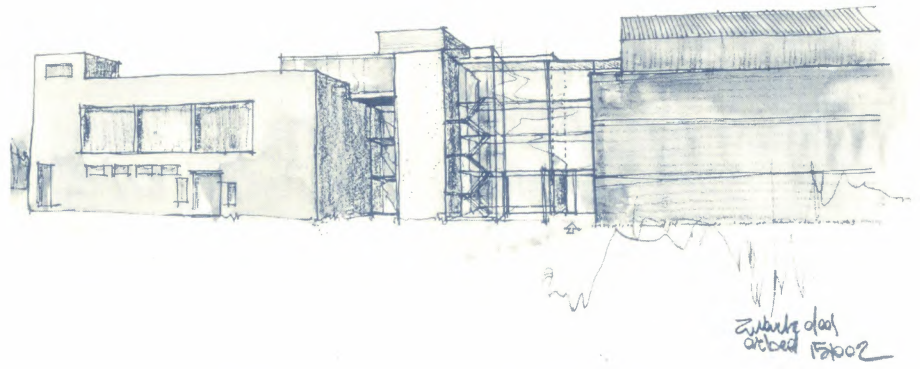
dienst zijn eigen wetenschappelijke opdrachten zelfstandig blijft uitvoeren en zo zijn eigenheid en herkenbaarheid behoudt. Beide diensten hebben al een jarenlange traditie van samenwerking rond het verleden van de stad en zullen die verder zetten op de nieuwe locatie.

Het Bijzonder Plan van Aanleg van Arbed-Noord integreert drie functies: groen, wonen en werken. Eén zone is voorbehouden voor sociale huur- en koopwoningen, centraal komt een nieuw park, annex parking en een derde zone is bestemd voor kleine bedrijven die een hoge lokale tewerkstelling meebrengen. Uitzonderlijk is een zone voor gemengde functies voorzien, namelijk het

complex van De Zwarte Doos. De toegang tot de site is de Dulle-Grietlaan (zie kadertekst). Langsheen de Schelde loopt een brede groenzone met fietsas die de binnenstad met de site verbindt. De site is makkelijk met fiets, wagen of openbaar vervoer te bereiken.

Drie bestaande, gerestaureerde panden vormen samen met een gedeelte nieuwbouw het nieuwe onderkomen voor beide diensten. Het complex kreeg de naam De Zwarte Doos mee (zie kadertekst). Naast de ruimtes voorzien voor elk van de diensten afzonderlijk én gezamenlijk, biedt een auditorium plaats aan honderd personen. Een kleine tentoonstellingsruimte schept de mogelijkheid om lopende, wetenschappelijke projecten heel snel bekendheid te geven. Van op het voor het publiek toegankelijke dakterras krijgt de bezoeker een heel directe kijk op het werkterrein van De Zwarte Doos: de stad Gent in haar panoramische glorie. Beide diensten zullen hier vernieuwende initiatieven uitwerken in verband met het verleden en het erfgoed van de stad; De Zwarte Doos vormt zo een ideale aanvulling op de reeds bestaande stedelijke erfgoedpolen.

Het gaat om drie panden van het metaalbewerkingsbedrijf Arbed: de oude refter, de keukengebouwen en een draadtrekkerij. De oude refter krijgt als nieuwe bestemming de studiezaal. Het gaat om een ruimte van 526m² waar 40 zitplaatsen (traditionele consultatie én microfilm) voorzien zijn. De kantoren van het archiefpersoneel bevinden zich rondom rond in

*Zijzicht op de verbinding tussen refter, keukengebouw en achterliggende zwarte doos
(copyright P. De Pue, 2002)*

dezelfde refter. Enorme ramen en een lichtkoepel in het dak zorgen voor een ideale belichting. UV-filters op de ramen houden de schadelijke stralingen tegen. Het keukengebouw is integraal bestemd voor de Dienst Stadsarcheologie.

De refter en de keukens krijgen een glazen verbinding over drie niveaus naar de achterliggende draadtrekkerij die als opslagruimte wordt ingericht, de eigenlijke Zwarte Doos. In het totaal is er 5295m² depotruimte, waarvan 1704m² wordt ingericht met compactus (verrijdbare archiefkasten). 22,6% van deze ruimte gaat naar de Dienst Stadsarcheologie voor de bewaring van de archeologica van de stad. 77,4% is voorbestemd voor het Stadsarchief. In het totaal kan er 27 kilometer archief in worden ondergebracht. Dit betekent een groeimarge van

40 à 50 jaar! Rondom deze 'opslagdoos' wordt een isolerend omhulsel aangebracht dat een donker uitzicht zal krijgen, wat de naam De Zwarte Doos visueel in het straatbeeld zal verankeren. In de nieuwbouwvleugel langsheen de Dulle-Grietlaan komt de centrale toegang, de tentoonstellingsruimte, de bibliotheek, de kaartkamer, de foto- en diatheeek en de interne utilitaire ruimten. Het complex is voorzien van een goede klimaatbeheersing en beschikt over toegangscontrole en een sterk uitgewerkte beveiliging tegen inbraak, diefstal en brand.

Leen Charles

Van Rode Berg naar Zwarte Doos, of hoe verhuis je een stadsarchief?

Een ordentelijke, veilige verhuis naar een nieuwe huisvesting is een gigantische operatie die zorgvuldige voorbereiding vergt. Archiefstukken zijn uniek en daarom onvervangbaar.

Het mentale aspect, namelijk de psychologische overgang van onze vertrouwde Berg van Barmhartigheid in het centrum naar een onbekende Zwarte Doos in de periferie, is de voorbije jaren opgevangen door regelmatige groepsbezoeken aan andere, pas verhuisde archiefdiensten (onder andere het Zeeuws Archief in Middelburg), door voortdurende opvolging en bijsturing van de bouw- en inrichtingsplannen en door enkele bezoeken aan de toekomstige huisvesting zelf. Afscheid nemen van onze vertrouwde stek is absoluut niet makkelijk.

Sinds 2001 was het perspectief van een verhuis onafwendbaar geworden. Vandaar dat de voorbije jaren in stijgende lijn en in toenemende graad van koortsachtigheid gewerkt werd aan de voorbereiding ervan. We wilden een verhuisbeweging aangrijpen om echt met een schone lei te beginnen. Alle activiteiten in detail opsommen, zou ons veel te ver leiden. Het volstaat de hoofdlijnen van dit grote project uiteen te zetten.

Vijf jaar lang (2000-2004) hebben we telkens één week per jaar bestandencontrole gehouden. In het begin was vooral het

oude archief het aandachtspunt: het werd ontstoft, verzuurde verpakkingen werden verwijderd en de aanwezige bestanden werden, met de inventarissen erbij, nagekeken. In 2004 lag de klemtoon al eerder op selectie ter bewaring en vernietiging van bestanden uit de meer recente archieven.

Vanaf 1 juni 2004 sloot het Stadsarchief elke maandag zijn deuren voor het publiek. Deze maandag-sluitingen stonden integraal in het teken van de verhuis. Uitgangspunt van onze werkzaamheden was, dat er niets zou verhuisd worden dat ongeïdentificeerd was, dat onverpakt was, dat niet minimaal beschreven was. Ook zou niets verhuisd worden dat volgens de officiële richtlijnen ter bewaring en vernietiging van gemeentearchieven mocht vernietigd worden. Verhuizen kost immers immens veel geld! Wanneer alles netjes verpakt is en in standaarddozen opgeborgen, dan drukt dit de kostprijs aanzienlijk.

Terwijl het verpakken onverminderd doorging, werden duistere bestanden geïdentificeerd en werd een snelinventarisatie van bepaalde archiefonderdelen doorgevoerd (ar-

chief Stedelijke Commissie, Sint-Elisabethbegijnhof ...). Allerlei verborgen hoekjes en 'stofnestjes' werden uitgemest, opgeruimd en uitgezuiverd. De kieslijsten en de krantenverzameling werden grondig nagekeken: niet langer consulteerbare stukken werden afgezonderd en een bruikbare lijst werd opgesteld. Soms doken onverwacht mooie stukken op uit deze verborgen hoekjes. Enkele grote archiefreeksen (financiën, archief EGW ...) werden geselecteerd ter bewaring en vernietiging; we kregen hierbij deskundige en gewaardeerde hulp van onze voorzitter Griet Maréchal. Het heeft immers weinig zin bestanden te verhuizen die niet langer bewaard moeten worden. Tot op vandaag zijn bijna 200 meter archief voor vernietiging afgevoerd.

De eigenlijke verhuisbeweging van het Stadsarchief zal verlopen volgens het Zeeuwse voorbeeld. Verhuisblokken van bij elkaar horende bestanden worden samengesteld. In het Stadsarchief zijn de bestanden doorheen de jaren 'in verspreide slagorde opgesteld', naargelang er vrije ruimte was. Dit betekent concreet dat samen horende stukken soms wel op vier

verschillende locaties zijn ondergebracht. Dit verbrokkeld beeld moet in De Zwarte Doos samengevoegd worden tot één geheel: wat samen hoort, moet herenigd worden. Een volledig overzicht van alle aanwezige bestanden en van alle types materialen werd hiervoor opgesteld. Er kwam nogal wat rekenwerk bij kijken. Per serie werd exact het aantal dozen, delen, pakken en/of rollen geregistreerd, met de juiste locatie in de Berg van Barmhartigheid. In een later stadium wordt hieraan nog de juiste bestemming in De Zwarte Doos toegevoegd. Bij de opmaak van dit overzicht zijn nogal wat onduidelijke bestanden aan het licht gekomen: soms ontbrak een goede registratie of overdrachtslijst, sommige bestanden zaten in bruin pakpapier onder een centimeters dikke stof laag verborgen, andere waren niet eens ingepakt ...

Na vier jaar hard werken komt dan toch een nieuw begin in zicht. De verhuis zelf wordt uitgevoerd door een deskundige firma, de coördinatie is in handen van het archiefpersoneel. Er staan ons nog heel wat denkwerk en organisatie te wachten, maar ons lokt het perspectief eindelijk over een geschikte behuizing, voor bezoekers, archieven én personeel te beschikken. Dankzij het sterke archiefbewustzijn van de verantwoordelijke politici is het project van De Zwarte Doos uitgegroeid tot een model van samenwerking tussen stadsdiensten en tot een lichtend baken in het erfgoedbeleid.

Leen Charles

Dulle-Grietlaan

Het formuleren van voorstellen voor straatnamen behoort tot de opdrachten van het Stadsarchief. Bij de herinrichting van de Arbed-Noord site bood zich een ideale gelegenheid aan om via de naamgeving de stempel van het archief op deze plek te drukken. De keuze viel op Dulle Griet omwille van de associatie met de twee stadsdiensten die in De Zwarte Doos hun intrek nemen.

Dulle Griet is de roepnaam van de vijftiende-eeuwse bombarde op het Groot Kanonplein bij de Vrijdagmarkt. Enkele jaren geleden had de Dienst Stadsarcheologie een flinke kluif aan de restauratie ervan. Samen met de conserverende behandeling werden de loop en alle onderdelen van het kanon grondig en minutieus onderzocht.

Dulle Griet is tevens de naam van het archiefbeheersysteem dat in het Stadsarchief in 1999 werd geïntroduceerd. Deze toepassing staat ons onder andere toe om met de computer - en niet langer op steekkaarten - te inventariseren, onze bezoekers onmiddellijk in te schrijven én toegang te verschaffen tot onze geautomatiseerde inventarissen en alle overdrachten vanuit de stadsdiensten nauwgezet te registreren. Dulle Griet is ondertussen in een aantal gemeentelijke en provinciale archiefdiensten gemeengoed geworden.

De Zwarte Doos

Na goedkeuring door het College van Burgemeester en Schepenen lanceerde een persbericht van 27 juni 2001 de naam De Zwarte Doos voor het herhuisvestingsproject van het Stadsarchief en de Dienst Stadsarcheologie op de site van Arbed-Noord. De naam bleef overeind na meer dan dertig voorstellen van de medewerkers van beide diensten.

Iedereen kent een zwarte doos uit een vliegtuig - en ja, we weten dat die eigenlijk oranje is. Wat telt is de functie van de zwarte doos en het parallelisme met wat zich afspeelt in onze Zwarte Doos.

In een zwarte doos wordt alle informatie van de vlucht op een wetenschappelijke wijze vastgelegd. Deze informatie is uniek, gebonden aan een specifieke vlucht en er kan in principe niet aan gewijzigd worden. De informatie is dus uniek, authentiek en betrouwbaar. Na afloop van de vlucht - of indien zich een ramp voordoet - leveren de gegevens uit de zwarte doos de bouwstoffen voor het verhaal van wat zich heeft afgespeeld.

Zo werkt ook het originele brein dat in De Zwarte Doos aanwezig is. Stadsarchief en Stadsarcheologie zijn beide bezig met het registreren, vastleggen en bewaren van unieke gegevens. Deze gegevens worden door middel van de intelligentie van de bezoekers en vorsers omgezet in historische kennis en verhalen. In die zin vormt De Zwarte Doos niet alleen het permanente geheugen van de stad, maar ook het brein van waaruit nieuwe kennis ontstaat.

Timing van de verhuis naar De Zwarte Doos

28 januari 2005

Allerlaatste dag waarop de leeszaal van het stadsarchief in de Berg van Barmhartigheid voor het publiek toegankelijk is (CBS, 4 november 2004).

Februari-maart 2005

Inpakken en wegwezen. Inpakken van bestanden, bibliotheken en demonteren van rekken die in de Zwarte Doos klaar moeten staan wanneer de feitelijke verhuis doorgaat. Tijdens deze maanden staat de dienstverlening op een zeer laag pitje: alleen de administratieve bruiklenen (personeelsdossiers, bouwdoossiers ...) naar de stadsdiensten vinden nog plaats.

April 2005

De grote uittocht uit de Berg van Barmhartigheid vindt plaats en we nemen onze intrek in onze nieuwe locatie, De Zwarte Doos.

Mei 2005

Ergens in de loop van de maand mei (tijdstip nog nader te bepalen) hopen we onze publiekswerking te hervatten.

Toekomstige coördinaten

De Zwarte Doos - stadsarchief

Dulle-Grietlaan 12

9050 Gentbrugge

telefoon en fax nog nader te bepalen

e-mail blijft ongewijzigd stadsarchief@gent.be

Te bereiken:

* fiets: vanuit het stadscentrum via de fietsas die langsheen de Schelde zal lopen.

* bus: vanuit het stadscentrum trolleybus 3 tot de halte voorbij Gentbruggebrug en dan de Kerkstraat nemen.

* tram: van aan het Sint-Pietersstation of vanuit het centrum tramlijnen 21/22 halte Brusselsesteenweg of Keizerspoort.

* trein: stations Gent Sint-Pieters, Gent Dampoort of Gentbrugge.

* wagen: afrit snelweg Gentbrugge of Gent Centrum - parkeergelegenheid op de site zelf.

colofon

@rchieflink is de driemaandelijke nieuwsbrief van 't Archief. Gent on Files, een ondersteunende vzw voor het Stadsarchief van Gent

Het abonnement is begrepen in de lidmaatschapsbijdrage: 13 *euro* individuele leden, 15 *euro* gezin, 25 *euro* steunende leden en 250 *euro* ereleden.

Een los nummer kost 4 *euro*.

Nieuw rekeningnummer:
000-3252077-55

Adres GOF

p.a. Stadsarchief, Abrahamstraat 13,
9000 Gent

Tel (09)225 32 53 - Fax (09)233 11 58

E-mail stadsarchief@gent.be

Website: www.archieflink.centerall.com

Coördinatie en eindredactie

Valérie Meillander

Christine Duthoit

Verantwoordelijke uitgever

Griet Maréchal, Visserij 11,
9000 Gent

ISSN - nummer: 1376-2966

Foto's

Carlos Hourez,

tenzij anders vermeld

Vormgeving

Evé Grafica - Erika Vanderstockt,
Gent, GSM: 0486/51.78.88

Druk

J. Verbeke, Gent

Inhoud

• De site van de Zwarte Doos	1
• Edito	3
• De Zwarte Doos	4
• Van Rode Berg naar Zwarte Doos	6
• Link	8